



Smrt kontrolorja Stepnika.

Spisal Ivan Cankar.



Vrnil sem se s potovanja pozno zvečer. Hišnik je bil že ugasnil svetiljko na stopnicah, in s kovčegom v roki sem lezel počasi navzgor. Odklenil sem vrata svoje sobe, vrgel kovčeg, suknjo in dežnik na posteljo ter se napravil, da bi poiskal vžigalice in zapalil luč. Ali v istem hipu, ko sem stal sredi sobe ter tipal po mizi za vžigalicami, me je obšlo neko posebno čuvstvo, podobno čisto otročjemu strahu. Zazdelo se mi je, da so se godile tačas čudne stvari v moji sobi; dišalo je po tujih ljudeh. Roka se mi je tresla, ko sem prižigal svetiljko; zelo neprijetno mi je bilo pri srcu, in obšla me je misel, da bi pustil vse skupaj pri miru ter šel prenočit v hotel.

Zapazil nisem vkljub temu nič posebnega; soba se mi je zdela čisto taka, kakor sem jo bil ostavil. Stoli so bili na svojem mestu, postelja je bila pogrnjena, knjige so bile v redu. In pričel sem se sramovati svoje neumne bojazni. Vrata so bila zaklenjena, in ključ sem nosil s seboj. Kako bi bilo mogoče, da bi se kdo izgubil med moje štiri stene? Skozi ključalnico prihajajo samo duhovi.

Na mizi je ležalo kakor navadno kup papirjev. Začel sem brskati po njih, a mimogrede sem se ozrl na tintnik. Tintnik je bil odprt, in peresa se je držala skorja ravnokar posušene tinte. Stvar je bila malenkostna, ali vendar me je nenavadno vznemirila. V roki sem imel par papirjev in v tistem hipu sem zapazil, da pisava na teh papirjih ni bila moja . . . Nekdo je sedel v tem času v moji sobi na mojem stolu ter pisal. Pisava mi je bila čisto neznana, a

kolikor dalje sem čital, tem bolj je raslo moje začudenje. Moja soba se mi je zazdela strašna in skrivnosti polna; okrog mene so hodili duhovi davno umrlih ljudi.

I.

Odlašal sem to reč od dne do dne, toda naposled se mi je zdelo, da je prišel čas, in napisal sem svojo prošnjo. Moji kolege so je čakali z veliko nestrpnostjo; ali meni se ni mudilo nikamor . . .

Davkar je prihajal v pisarno zelo pozno; ob desetih, včasih šele ob polenajstih. Kadar je stopil v sobo, se je ozrl najprvo po meni; njegov obraz se je nekako čudno nasmehljaj, in oči so mu zamežikale, kakor bi hotel opomniti: »Ali te še ni vrag vzel?« On bi pravzaprav ne imel nikake koristi od tega, toda najbrž ga je vznemirjala moja mrtvaška zunanost; ni prijetno, če ima človek ne-prestano mrtveca poleg sebe. Vedel sem natanko, da ga je grizla v dušo moja čudovita odpornost. In to me je veselilo. »Kako vam je danes, gospod kontrolor? Zdi se mi, da vam ni posebno dobro.« Ej, dušica, ne tolaži se! »Hvala, gospod davkar; počutim se imenitno; moj obraz je mršav samo iz navade.«

Sicer pa je bil dobra duša; človek starikav, s sklonjenim hrbtom in osivelo brado. Igral je na citre zaljubljene pesmi in sploh je trdil, da je jako muzikalen. Poleg tega se je brigal za politiko. Njegovi nazori so bili odvisni od slučajnega razpoloženja; kadar je bil slabe volje, je zagovarjal konservativna načela, in takrat je bil njegov obraz resen in dostojanstven; toda včasih je hotel napraviti uslugo temu ali onemu in kazal se je liberalnega, a obenem je zatrepetalo v njegovih očeh nekaj prešernega in buršikoznega . . . Mene se je ženiral; pogledal mi ni nikoli naravnost v obraz. V pisarni se je dolgočasil do smrti; zehalo se mu je neprestano, in pri tem so mu uhajali iz grla žalostni, zategnjeni vzdih. Dela se je pritaknil malo-kdaj; opravljal ga je večjidel sam praktikant, kajti tudi adjunkt je lenaril.

Ta človek — adjunkt namreč — me je sovražil iz dna srca. Kadar se mu je zdelo, da ga ne vidim, se je obrnil oprezno proti meni ter me gledal s pazljivimi, svetlimi očmi. Jaz sem se mu zasmejal naravnost v lice; to ga je spravilo v zadrego; namršil je obrvi ter se sklonil na svoje papirje. Poznal sem na njegovih očeh, če je bil moj obraz bolj upadel nego navadno, če so bili moji koraki bolj trudni, če je bil moj glas bolj votel in mrtvaški. Kadar mi je dal roko ob prihodu ali ob slovesu, se je vsesal v ohlapne gube na

mojih licih in v moje koščene, mrzle roke . . . Njegova postava je bila krepka; v polnem, rdečem obrazu je bilo nekoliko surovosti, in njegov pogled je bil temen in nestalen. Hodil je s hitrimi, dolgimi koraki in privzdigal je ramena nenavadno visoko; to mu je ostalo od ponižne hoje po pisarnah izza časov, ko je bil še praktikant. Prej sva izhajala kolikortoliko, a zadnji dve leti je bila vsa njegova skrb in žalost v mojem telesnem propadanju. Pazil je name kot najvestnejši zdravnik; kolikor dalje se je stvar vlekla, tem večja je bila njegova pozornost, poostrena z nervozno nestrpnostjo. Čakal je namreč na moje mesto.

Naposled sem se bil torej odločil, da napišem svojo prošnjo. Nekoliko težko mi je bilo, kajti privadil sem se črkam kakor Gogoljev Akakij Akakjevič. Privadil sem se tudi tem stenam in sovražnim obrazom okrog sebe. Dalo se je lepo sloneti ob mizi in misliti, dočim je v prsih trkala smrt.

Tisti dan je bilo veliko veselje v pisarni. Za trenotek so mi zamrzeli ti lopovi, ko sem jih videl, kako globoko so se oddehnili. Zamrzela mi je tudi pisarna, kajti od tedaj pa do zadnjega dne se mi je zdela posebno praznična in svetla, kakor da so padali od teh zadovoljnih obrazov svetli žarki na stene . . . Čutil sem obenem, da sem v tistem hipu, ko sem oddal prošnjo, izrekel obsodbo nad samim seboj. Šel sem domov s povešeno glavo in s trudnimi, drsajočimi koraki. Iz oken pisarne se je obračalo za mano troje neobritih glav, in na cesti so postajali ter gledali moj suhi hrbet.

II.

To je bil res usoden korak. Stopil sem z cno nogo, in zdaj pojde samo navzdol. Zdi se mi, kakor da bi bil prostovoljno odprl vrata smrti. Kar je viselo na meni življenja, je začelo odpadati tako hitro, da niti opazil nisem vsake posamezne izgube . . . Človek pogleda nekega jutra na vrt in vidi, da je drevje čisto golo; in vendar je padal počasi list za listom, tiho in neopazno. Tako se bo zgodilo meni; vsaka kapljica krvi bo izginila počasi, tiho in neopazno, a nekega jutra bodo prišli, in moje oči bodo steklene . . .

Oblekel sem črno obleko ter si zavezal črno kravato. Moj obraz je bil videti vsled tega tako bled in upadel, da bi se kdo drugi ženiral med ljudi s tako neprimerno zunanostjo. In vrhutega so izgubile moje oči že zdavnaj vsako barvo; punčice so bile popolnoma bledosive, da so se komaj razločevale . . . Ko sem si zavezaval kravato, so se mi roke tresle. Odpravljaj sem se v čitalnično dvorano, praz-

novat odhodnico gospodične Helene Tršanove. Ravno ko sem zapiral vrata, sem se spomnil, da mi je prišla Helena na misel v tistem trenutku, ko sem pisal svojo prošnjo. In ob tem spominu me je zazeblo od temena do nog.

Šel sem sam, moja žena je ostala doma. To je storila zato, ker ni hotela moje družbe; ona se tega morda ni zavedala, ali meni je bilo jasno . . .

Predno sem prestopil prag dvorane, me je obšel tisti grenki čut, ki obide prosilca, predno potrka na vrata. Podoben je bil tudi bojazni človeka, ki si je v svesti umazane krivde in sluti, da je njegov greh izdan. Ko sem vstopil, so se nekateri ozrli po meni, in zapazil sem takoj tisti pritajeni, vprašujoči smehljaj: »Ali si tudi ti še na svetu? Doklej še misliš vznemirjati žive ljudi?« In za trenotek se mi je zazdelo, da bi jih prosil oproščenja.

Helena je sedela na gorenjem koncu mize. Dala mi je roko, a med tem je gledala drugam; pozabila je, da stojim pred njo, še predno sem izpustil njeno desnico. Sedel sem poleg zaspanega darjarja, ki me je pogledal od strani ter se potem ves čas ni več brigal zame. Ravno sebi nasproti sem opazil široki obraz adjunktov; ko me je ugledal, je pokimal z glavo ter iztegnil roko črez mizo; nato pa se je najbrž nečesa domislil — prijel je za kozarec kakor v zadregi ter se obrnil k svojemu sosedu, učitelju Breskvi.

Pil sem mnogo; praznil sem čašo za čašo, in okrog mene je pričela plavati motna, meglена svetloba; zdelo se mi je, da gledam vse obraze skozi zakajeno steklo. Ali bilo mi je prijetno; najrajši bi bil zatisnil oči, zibal se na svojem stolu ter sanjal lepe sanje. Govorili so vse navzkriž, toda jaz jih nisem poslušal in ne razumel. Videl sem, da so vstajali govorniki in zamahovali z rokami; kadar so dvignili kozarce v visoko iztegnjenih rokah, je nastal hrup po dvorani, in čaše so zveneale in vino se je razlivalo. Tudi jaz sem včasi vstal — in tudi ob moj kozarec je trčil pomotoma ta ali oni. Sicer pa me to vse skupaj ni čisto nič brigalo.

Spominjam se nekega čudnega hrepenenja iz tedanjih časov; tisti večer me je ovladalo popolnoma . . . Samo da bi ji enkrat, samo enkrat v življenju poljubil to drobno, belo roko, da bi se dotaknil z ustnicami teh tenkih prstkov! Včasi sem se vzbudil po noči, in ko sem se spomnil te drobne roke, teh tenkih prstkov, sem grizel v rjuho od bolečine . . .

Postalo mi je težko. Megla se je zgostila okrog mene in legla mi je na dušo. Naslonil sem se s komolci na mizo; dihanje mi je

bilo naporno in mučno; v obrazu sem čutil veliko vročino, in ustnice so mi bile vse ožgane. Večjidel so bili že vsi pijani, in zato ni zapazil nihče ničesar čudnega na meni . . .

Smejejo se okoli mene, kakor da bi trajal ta smeh na večne čase, kakor da bi nikdar ne bilo konca te vesele noči! Tudi jaz bi se rad tako smejal . . . Ali morda je vse to neumnost, morda so vse to samo sanje. Moj hrbet je sklonjen, ker mislim, da stoji smrt za menoj. Ali ni to neopravičen strah, ki izvira samo iz bolne domišljije? Za menoj ni morda ničesar. Tresem se od bedaste bojzani kakor otrok v temi, — a vse je tiho, in strahu ni od nikoder. Zaradi povsem neosnovanega domnevanja si kratim uživanje in obračam glavo od solnca. Zaradi povsem neosnovanega domnevanja . . . če upa v življenje surovi obraz adjunktov, zakaj bi ne upal jaz? . . . Tako je torej vse skupaj neumnost in domišljija, in pričel bom življenje od začetka . . . Ah, samo da bi ne bilo domišljije; jasno je, da me je uničila samo domišljija. Tudi moj obraz bi ne bil več blede . . .

Vstal sem izza mize, ali prijeti sem se moral trdno za stolico, kajti zavrtelo se je vse okoli mene, in noge so se mi tresle. Ko sem se obrnil, sem ugledal zrcalo ravno pred seboj; moj obraz je bil strahovito spačen; v tenkih ustnicah ni bilo niti kapljice krvi, in oči so bile globoko vdrte. A na ustnicah in v očeh je ležal tako čuden izraz, da sem se zagnusil sam sebi; izraz pohotnega starca, ki se vkljub svoji onemoglosti še ni nasitil življenja.

Sedel sem zopet za mizo. Iz dna prsi se mi je začelo dvigati in sezalo je više, stisnilo mi grlo in zalilo oči s solzami. To je bila tako grenka otožnost, kakor je dotlej nisem poznal; vse v meni je tisti trenotek trepetalo od smrtnega straha . . . Nekdo blizu mene je govoril prav tedaj z visokim, nekoliko vinjenim glasom.

»Šele to uro, ko se poslavljamo od vas, gospodična . . . šele to uro čutimo vsi žalostni in potrti, kaj izgubimo ob tem slovesu... Šele to uro, ko gledamo poslednjikrat vaše lepe, vedno vesele oči, čutimo vso praznoto, ki bo ostala v naših srcih po vašem odhodu... Zunaj je jesen, in list za listom pada z drevja . . . vse, kar je lepega in cvetočega, nas ostavlja, a nam ostane zima in — smrt . . .«

Ob tej besedi se je zdrznil govornik sam; prišla mu je menda na jezik povsem nepričakovano. Nekateri so se ozrli začudeni nanj, a nekdo je vzkliknil na koncu mize s pol osornim, pol prestrašenim glasom:

»Molči, soval! . . . Odkod ti pride smrt?«

Kako je končal, ne vem natanko. Pil sem med tem mnogo in vsega, kar se je zgodilo pozneje, se spominjam samo še nejasno. In zoprno mi je, če se spominjam tistega večera.

Helena ni odgovorila na zadnjo napitnico; toda ko je utihnilo žvenketanje kozarcev, sem vstal jaz — čemu, to sam Bog vedi. Ali bilo mi je neizrečeno tesno pri srcu. Tisti čas sem se zavedal z vso bridkostjo nečesa, kar mi ni prišlo na misel ne prej, ne pozneje . . . Nikdar v svojem življenju nisem imel človeka, ki bi me ljubil tako, kakor si predstavljam ljubezen jaz. Nikogar ni bilo, ki bi mogel priti k njemu v težkih urah, da bi mu pokazal svoje ranjeno srce in svoje objokane oči. Kakor zver sem se skrival, kadar mi je kapala kri iz bolečih ran . . .

In tisti čas sem vstal, poln sentimentalne zaupnosti.

»Gospoda, tudi jaz . . . tudi jaz . . . jaz sem list, ki pade jutri z drevesa . . .«

Ali ko sem stal in še predno sem dokončal stavek, se je hipoma razdelila megla pred menoj, in ugledal sem omizje . . . dolgo omizje samih surovih, polpijanih obrazov. Sami surovi, polpijani obrazi vse naokoli, po vsej dvorani; in začudene, razžaljene in prezirljive oči so gledale name od vseh strani. Zdelo se mi je, da mi padajo ti pogledi na obraz kakor zaušnice, da se mi plazijo po košččenih rokah navzgor, po obleki, na vrat in na lica same gnusne gosenice . . .

Stal sem kakor na sramotnem kamenu — v zasmeh in zgražanje poštenim ljudem . . . Ostal naj bi bil doma za zaklenjenimi vrati — gobavec, ki se ga ogibljejo od daleč. V trenutku, predno sem sedel, mi je prišlo do grla, da bi zakričal, da bi jih vprašal, kaj sem jim storil. Molčali so vsi okoli mene, ali jaz sem slišal besede, polne zaničevanja in sovraštva; vpilo je po dvorani s hripavimi glasovi, da bi jih ne mogel prekričati . . . To je bil divji, blazni strah pred smrtjo; da bi se ne ženirali drug drugega, bi me bili pobili s pestmi na tla . . . Telo mi je docela obnemoglo, in udje so mi bili kakor iz mehkega voska; sedel sem in gledal s široko odprtimi očmi, a videl nisem ničesar.

Na odru so se oglasili glasovi klavirja; padli so v tišino, kakor bi zažvenketalo srebro na tleh.

»Denite mize v stran . . .«

Nastal je hrup in šum; družba je vstajala, in dvignil sem se tudi jaz. Helena je stala na odru poleg klavirja, in šel sem tja. Pred očmi se mi je lesketalo; stiskal sem pesti ter se grizel v ustnice, da sem stopal z ravnimi koraki.

Ko sem stal pred njo, sem se hotel nasmehljati, toda moja lica so bila čisto trda kakor iz usnja. Z dlanjo sem se oprl ob klavir ter se poklonil. Opazil sem v tistem hipu njeno pritajeno kretnjo; hotela se mi je umakniti, ali bil sem že preblizu. Nagnil sem se tako globoko k njej, da sem čutil vročino njenih lic; moj obraz je moral biti strašen, zakaj njene oči so se razširile od bojazni.

»Jaz sem tisti, gospodična Helena, ki vas je ljubil bolj nego svoje življenje . . . to sem vam povedal zato, da bi me ta beseda ne tiščala v grlu, kadar umrjem . . .«

Moje telo se je skrivilo, pol od razburjenja, pol od slabosti, in kolena so mi omahovala. Prijel sem njeno roko ter se je dotaknil z ustnicami; obenem sem čutil, kako me je vleklo polagoma k tlom . .

Težka roka me je stresla za ramo.

»He he, gospod kontrolor!«

Ugledal sem pred seboj obraz adjunktov, in nikdar še se mi niso zdele njegove oči tako grozne. Oči jastrebove, ki si iščejo mrhovine . . . Izpreletelo me je hladno, in slabost me je minila v istem trenutku. Ozrl sem se po Heleni, ali okrog nje je stalo polno ljudi . . . Nihče me ni opazil, ko sem odšel s sklonjenim životom in tresočimi nogami.

III.

Dva dni sem ostal doma, in tačas se je v meni mnogo izpremenilo.

Ležal sem blizu okna in poslušal sem ves dan in vso noč, kako je padalo listje. Slišal sem to monotonsko, žalostno šuštenje celo v spanju . . . In legel je na mojo dušo krasen mir.

Nič ni treba ne strahu in ne kesanja. Vse pride tako mirno in polagoma in mine tako mirno in polagoma — čemu bi se vznemirjal? Roke položim v naročje in gledam, kako beži čas mimo mene. Ali mi ni boljše, nego da bi se pehal za njim ter plakal za vsako uro posebej in si delal skrbi zaradi prihodnjih, ki jih morda nikdar ne bo? . . . Listje je padalo, padalo, in nekatere veje so bile že čisto gole in črne.

Pozno popoldne sem gledal skozi okno, in srce se mi je nenadoma razširilo v sladkootožnem hrepenenju. Izza gore je sijalo jesensko solnce, in kolikor je bilo še listja na drevju, je trepetalo in se zvijalo v njegovih žarkih. Zrak je bil miren in topel.

Odpravil sem se z doma, tesno zavit v suknjo in robec okrog vratu. Ker nisem hotel skozi trg, mimo hiš in ljudi, sem šel počasi

ob vrtu in po poljskih stezah do gozda . . . Čudovita, sanjajoča tišina naokoli; na nebu je plavalo par belih oblakov, in v isti smeri se je plazilo po polju dvoje dolgih senc. Solnce se je skrilo za kratek hip; toda na zahodu je plamtelo visoko, skoro do srede neba. Ni še ugasnila svetloba, ko sem stopil v gozd, na šumeča, mehka tla, vsa pokrita z rumenim listjem. Mladi jaseni so stali tod skoro v ravnih vrstah; svetla, tenka debla so bila na strani, obrnjeni proti zahodu, vsa kakor prevlečena z žarečim zlatom. Sama mehka oranžna barva, kamor sem se ozrl; svetlo oranžno listje nad menoj in na tleh, in izza debel se je bleščalo žareče nebo . . . Ta svetloba me je upijanila, moji pogledi so plavali pol obnemogli od radosti po teh mehkih barvah; oranžna luč mi je lila na obraz, roke so zamahovale otročje prešerno, kakor bi plavale z razkošjem po teh jasnih valovih. Visoko vzravnane, glavo pokoncu, s široko odprtimi očmi in smehljajočimi ustnicami sem šel dalje, brez smotra, brez misli, brez določnih sanj . . . Čutil sem samo nekaj tako neizmerno sladkega, nadzemskega . . . moje ustnice so se dotikale drobnih prstkov Heleninih; njen obraz, obrobjen od zlatih las, se je smehljaj nad menoj. Dušilo me je od blaženosti; naslonil sem se na drevo ter gledal okrog sebe s pijanimi očmi; pred mano je trepetalo rumeno zlato, pred mano in pod mano in nad menoj; zlato je rosilo z neba in kapalo je name; čutil sem gorke kaplje na obrazu in na rokah . . .

Sence so prihajale, in luč je pojemala in bledela. Solnce je bilo že davno zatono; listje je temnelo, in zdelo se mi je, da je padalo tem gosteje in glasneje, kolikor bolj se je bližala noč. Tenka debla jasenov so se približevala drugo drugemu; bilo mi je, kakor da se gneto okrog mene; zastavljala so mi pot, in steze ni bilo več nikjer. Toda ni me bilo strah gozda; izpreletavalo me je toplo in prijetno kakor po kopeli ali kakor po sestanku z ljubico.

Ko sem stopil na plano, je bilo vse pod menoj že v globokem mraku; na vzhodu so se svetile prve zvezde — tiste jesenske zvezde, ki ne čakajo zadnjih solnčnih žarkov.

V dolini je bilo temno. Tam so stali visoki črni hrasti. Pot je bila posuta s peskom, in moji koraki so se slišali, kakor da mi prihaja od daleč kdo naproti. Hotel sem naravnost domov, toda ob vrtu sem se premislil. Spomnil sem se svoje sobe, in zazdela se mi je ozka in dolgočasna. Šel sem do bližnje gostilne ter poslušal pri oknu; notri ni bilo menda nikogar; okna so bila slabo razsvetljena, in čuti ni bilo nobenega glasu . . . Tisti čas so zašumeli koraki blizu mene

— in prav mimo mene, da bi ju lahko dosegel z roko, sta šla hitro in tiho adjunkt in moja žena.

V prsih sem začutil tedaj nekaj ostudnega, kar me ni več ostavilo do zadnjih dni. Moji koraki so bili od tistega hipa trudni in drsajoči kakor prej; zaželel sem si počitka in odpravil sem se proti domu.

IV.

Odtlej sem se plazil po sobah in po vrtu kakor senca. Nič me ni več veselilo in nič žalostilo. Obstal sem pred rožnim grmom, dotaknil se veje na rahlo, in zadnji listi so se usuli na tla . . . Noge so mi bile lene in težke; vlačil sem jih za seboj, kakor bi imel črevlje od svinca. Včasih sem šel v lopo, in žena mi je prinesla blazinic, da sem se naslonil udobno na stol. Lopa je stala na oglu vrta; odtod se je videlo daleč po dolini, do gozda. Gledal sem, kako je stresal veter že napol golo drevje, in od neke otožne utrujenosti, ki se je niti dobro nisem zavedal, so mi padale trepalnice na oči. Toda slišal sem vse natanko okolo sebe; poslušalo je takorekoč vse moje telo, kajti čutil sem na vseh svojih živcih vsak najmanjši šum. Kolikor bliže je prihajal popolni propad, toliko rahlejši in finejši so bili moji čuti. Stvari, na katere prej nisem pazil, so se mi zdele zdaj važne in pomembne.

Med ljudi me ni bilo več; tudi k meni ni hodil skoro nihče. Obšel me je nekak stud, kadar sem ogledal pred sabo kak tuj obraz. In zdaj so mi bili tuji vsi obrazi — na vseh je bil tisti gnusni izraz prisiljenega sočutja, radovednosti in pritajene škodoželjnosti . . . V njih smehljajih je ležal tisti samozadovoljni vzdih: »Ne boš več dolgo . . . hvala Bogu, da nisem na njegovem mestu.« In kadar so mi dajali roko, se je skrivala v njih očeh zoprna zavest, da dajejo roko okostniku, ki bo gnil čez par dni pod zemljo. Silili so se s težavo, da bi nabrali gube svojih lic v žalosten izraz, da bi stopali tiho, resno in umerjeno, kakor se spodobi v hiši bolnikov, in da bi ne izpregovorili ničesar, kar bi me moglo spominjati smrti ali kar bi me žalilo na kakršenkoli način. Tako so bili kakor ukle-njeni — kakor skriti za krinko in omotani v rjuhe. Toda včasih se je prikazal izza krinke naraven smeh, noga je stopila trdo, in roka se je za hip osvobodila izza rjuhe . . . In jaz sem se krasno zabaval ob nastali zadregi in ob imenitnem prizoru, kako urno je ugasnil nepoklicani smeh, in kako spretno je smuknila roka pod rjuho nazaj. Vse to je bilo neizrečeno grdo in umazano. V mojem srcu pa je

rasla polagoma neka cinična grenkota, in kadar sem začul korake na stopnicah, sem se umaknil na vrt ali pa sem se zaklenil v sobo.

Svojo ženo sem občudoval zaradi njenega velikega samozatajevanja. Bilo mi je nerazumljivo, odkod je vzela toliko moči. Utrujenost jo je obšla samo včasih za kratko sekundo. Šinilo je čez njen obraz komaj opazno; toda v senci, ki je zakrila takrat njene oči, in v hipni potezi, ki je spačila takrat njene ustnice, je ležala vsa pritajevana zloba, ležal je ves gnus, ki ga je čutila do mojega propalega telesa. To se je zgodilo včasih, kadar mi je popravljala vzglavje; moje trepalnice so bile zatisnjene, ali izza vejic sem jo videl čisto dobro. Njena lica so bila mirna, ustnice nekoliko odprte kakor navadno; toda hipoma so se obrvi namršile, obraz se je podaljšal, in zobje so se zagrizli v trepetajoče ustnice. To je prišlo in minilo, kakor bi trenil.

Jaz nisem imel z njo čisto nikakega usmiljenja, četudi sem vedel, da je živela zadnji dve leti poleg mene v strašnih mukah. Ko sva se poročila, sem bil še lep človek. Jaz sem si jo izbral iz samega poželenja. Poželenja vredna ženska je bila še takrat, ko mi je popravljala umirajočemu blazino pod vzglavjem. Iz te mesene ljubezni in iz tisoč slučajev, malenkostnih in neumnih, kakor se to godi navadno, se je rodil zakon, in živela sva dosti prijetno. Otrok nama je umrl, ko je še komaj izpregovoril, in takrat sva oba zelo jokala. Ko sva šla iz cerkve, sem jo ljubil tako čisto, kakor nikoli ne prej ne pozneje. Nato sva ostala sama, in bolezen, ki je spala v meni že dolgo časa, se je pričela imenitno razvijati. Omršavel sem čez noč, in kosti na obrazu so mi izstopile; tudi lasje so mi pričeli siveti in odpadati . . . V moji ženi pa se je vršilo nekaj, kar sem jako dobro razumel. Oddaljevala se je od mene kakor brod od brega . . . Ko sem ležal na postelji, obraz siv in upal, nos tenek, čelo svetlo in potno, a roke velike, z ohlapno nagubano kožo, da so bile podobne plavutam, takrat sem bil zanj samo še nekaj tujega, strašnega, kar ji sreblje iz srca vso radost in vse življenje in jo ima prikovano poleg sebe kakor sužnja. Prikovana je bila k tej postelji brez usmiljenja, niti s prstom ni mogla geniti. Ali zapazil sem kmalu na njenih pogledih, kadar je mislila, da je ne vidim, zapazil sem na različnih, prav neznatnih okolnostih, kod so hodile njene sanje. Zadnje čase je slutila, da so ležali moji pogledi na njenem obrazu, četudi je bilo troje sten med nama, in da sem bil zalotil njene misli na skritih potih; vedel sem, da je živela zaradi tega po cele ure v smrtnem strahu in da je trepetala pred menoj, kadar se je čutila grešnico.

Šel sem včasih mimo nje, in ko sem se ozrl nanjo, je sklonila glavo, kakor bi pričakovala udarca. Tisti večer, ko se je izprehajala z adjunktom, so se ji tresle noge, ko sem stopil v sobo. Ali jaz ji nisem pogledal v oči, in njena glava s plašnimi, velikimi očmi in prebledelim obrazom se je obračala za mano čisto mehanično.

Mučil sem jo odtlej z radostjo; to je bila ostudnost, ki mi je legla na srce tisti večer . . .

Nenadno je pričel pihati gorek veter; prej je bilo več dni nebo jasno in hladno, a jutra so bila jako mrzla. Listje se je igralo po zraku, kakor bi frfotale ptice med drevjem. Še ena, še dve noči, in vejevje bo čisto golo. Od juga so prihajali oblaki, a tedaj so bili še ozki in beli; prišli so malo više, razkropili se po nebu ter izginili.

Zvečer sva sedela z ženo na verandi. Jaz sem bil skrbno zavit in ogrnjen, pod hrbet in glavo pa mi je bila položila žena mehke blazine. Bilo mi je prijetno in toplo; okrog glave mi je pihljalo ter se igralo z mojimi lasmi. Prav na vrhu visoke platane se je držal še en sam širok in svetlorumen list; čakal sem, kdaj ga veter odnese, toda ni ga odnesel tisti večer. Polagoma se je temnilo, in na obrazu svoje žene sem opazil, da jo je pričel obhajati nedoločen strah. Pogledal sem ji natanko v lice, in v prsih mi je postalo zoprno. Naslonil sem se s komolci na mizo, tako da sem se ji približal, in ona je počasi odmikala glavo, ne da bi se ozrla strani.

»Zakaj se me bojiš, Ana?«

Njena desna roka je ležala na mizi in tresla se je vidno; njene ustnice so se odpirale, toda odgovorila ni.

»Nič se me ne boj; privadi se tega. To traja lahko še Bog ve koliko časa. Poznal sem jetične ljudi, ki so ležali na postelji po deset let; izpovedali so se in napravili testament, toda zjutraj so se izprehajali po cesti. To je vražja bolezen.«

»Jaz ti ne želim smrti . . .«

»To je lepo od tebe. Zakaj povem ti, če bi mi želela kaj takega, bi živel nalašč, da bi mi zrasla brada do kolen . . . Daj mi vode! . . . Ne polivaj, ljubica — tvoja roka se jako trese . . . Hvalen bi ti moral biti, zakaj prestala boš še mnogo, draga moja. Zdaj je tvoje življenje sladko; to je šele začetek. Toda jutri ali pojutrišnjem ležem, in nato bodo tekla leta . . . leto za letom . . . po-ča-si . . . sekunda leto in leto večnost . . .«

Nikdar še nisem videl v enem samem pogledu toliko groze kakor tisti čas. Ni še zgenila, in zdelo se mi je, da niti dihala ni. Njene oči so bile vprte name kakor pričarane.

»Ali si že stregla kdaj jetičnemu bolniku? Jaz sem danes lep človek; toda človek, ki umira, je strašnejši od mrtveca. In jetični ljudje umirajo neprestano. Ti boš prekrižala moje čelo in moje ustnice, toda odprl bom oči in zasmejal se ti bom v lice. Takrat ne bo od mene več drugega nego dolge, ostre kosti. Koža bo ležala na njih kakor umazana rjuha. Lahko bi mi jo slekla, toda kosti bi živele naprej. Dolge, sive kosti z vdrtimi jamami namesto oči in z režecimi usti brez ustnic . . . In to bo trajalo! . . . Sam okostnik bo ležal pod odejo, ali ti boš stala poleg postelje, da ti bodo lica ohlapela. Ti boš stala poleg postelje, in čas bo tekel dalje; soba bo temnela, in strop in stene, vse bo pokrito s pajčevinami. Vse zaduhlo bo in dišalo bo po mrtvecih — toda okostnik bo ležal na postelji in se ti bo smejal v obraz . . .«

Dušila me je lastna zloba. Kolikor dalje sem govoril, toliko nižje sem se naslanjal na mizo in prste sem držal razpete ravno pred njo . . . Ona je bila kakor okamenela; gledala me je pazno, z velikim pogledom, a njena roka se ni več tresla . . . Med tem je bila prišla temna noč, in videl sem samo še njene bele prste, njena lica in motne obrise njenega života. Veranda in vrt, vse se je potopilo v črno senco; listje, ležeče na tleh, je šumelo v vetru, in v daljavi je stokal gozd . . .

Ko mi je prinesla žena drugo jutro kavo v sobo, je bil njen obraz ves prepadel kakor po noči, prečuti v trpljenju!

V.

Ležal sem že dolgo, morda več nego štirinajst dni. V tej tihi sobi, v dolgih, samotnih urah so se polagoma umirile moje misli. Možgani so postali leni in neokretni; slika, ki mi je šinila prej kakor blisk mimo duševnih oči, se je gradila zdaj počasi, kos za kosom. Včasih nisem mislil ničesar; gledal sem mirno in kakor brez zavesti v kako točko na stropu. Sanje, ki so mi prihajale, so bile jako neumne, toda vznemirjale me niso. Videl sem različne, popolnoma neznane ljudi s čudnimi obrazi in v smešnih oblekah; hodil sem po tujih krajih; veliko, eksotično drevje je raslo ob prepadih . . . Ali te sanje niso ostavile nikakega sledu; prišle so polagoma in kakor s trudom, a komaj so stopile jasneje izza megle, so se zopet izgubile.

Tako je bilo v začetku; pozneje me je pričelo boleti telo ob desni strani, na kateri sem navadno ležal. Srbelo me je zelo neprijetno, in to ščegetanje je prehajalo sčasoma v tisto srbečo bolečino,

ki ubija možgane in napravlja človeka neznosnega. Ob ledjih in pod desno ramo so se prikazovale rane; nekoč sem se dvignil v postelji, vzel v roko svečo ter se ogledal; ali od studa mi je prišlo slabo; s trudom sem postavil svečo na njeno mesto nazaj in nato sem padel na vzglavje . . .

Na žalost se v teh dneh nisem mogel izogibati različnih zoprnih posetov. Tako so se sklanjale nadme debele glave ter me izpraševale po zdravju. Vsak obraz je grd in oduren, če ga pogleda človek od blizu; ali ti sladkosočutni obrazi so bili še posebno odurni. Nekateri ustnice so bile razpokane in polne, druge tenke, brez barve, z ohlapno kožico. Tudi čeljusti nisem mogel gledati, ki so se nekaterim kazale ob govorjenju; na tem svetlem, mokrem mesu je bilo nekaj živalskega. Kdor je imel slabe živce, se je hitro dvignil ter obrnil v stran; včasih pa se je znal kdo zatajevati in hlinil je po celih deset minut svetniško skrbljivost in sočutje. Najzoprnejše na svetu je ta svetniški izraz — gnusnosladek kakor pokvarjen med. Izmed vseh najdalj je vztrajal dacar; pol ure sem moral gledati nad sabo njegovo redko brado, njegove rdeče, zaspane oči in črne zobe pod razgrizenimi ustnicami. Obšlo me je veselje, da bi mu zasadih nohte v lica; toda kakor da je slutil mojo razjarjenost, je ostal na svojem mestu ter se smehljajal.

Večjidel sem pošiljal posetnike k svoji ženi v sosednjo sobo, in ona jih je gostila s čajem.

Tam so se godile v tem času zanimive reči. Slišal sem komaj posamezne glasove, zakaj govorili so tiho ter stopali po prstih. Včasih je zažvenketala čaša, postavljena na krožnik, ali se je premaknil stol. Besede nisem razumel nobene, toda vedel sem vkljub temu, kaj se je godilo. Kdor me je pogledal zadnjikrat ter prestopil potem prag mojih vrat, je prešteval po tistem moje dneve ter se poklonil spoštljivo moji ženi. Ona je bila blago na prodaj — okostnik jo je tiščal nase samo še z zadnjim naporom svojih suhih rok. Stopali so okrog nje s sključenim hrbtom in smehljajočimi ustnicami, cenili njeno lepoto ter ogibali o njenem premoženju. Starikavi elegantni komisar Grivar je bil nekoliko naiven in neprostovoljno odkrit; oziral se je s skrbnim pogledom po pohištvu, stopil včasih k oknu ter gledal z namršenimi obrvmi na vrt in na polje. Očividno je bil zadovoljen s posestvom, kanalja.

To so bili nesrečni ljudje. Pazili so drug na drugega, zavidni in ljubosumni. Kolikor več jim je bilo treba hinavstva, umazanosti in zlobe, toliko bolj so bili njih obrazi sočutja in obzirnosti polni.

Kar je bilo najčudovitejše: na vsem tem niso videli najbrž ničesar gnusnega; kvečjemu če jih je pretvarjanje utrudilo, da so imeli po noči težke sanje.

Kolikor bolj je šlo z mano navzdol, tem pogostejše so prihajali k meni in toliko bolj so se mi zdeli smrdljivi. Notar, dacar, komisar, učitelj Breskva in adjunkt so bili pri meni skoro vsak večer. Drug drugemu so bili na poti, kakor da bi vsak zase zavzemal vso sobo . . . Pozno je že bilo, a v sosednji sobi sem slišal še zmerom njih glasove. To je šepetalo, kašljalo in drsalo neprestano, vmes je zazvenel kak kozarec ali se je začula glasnejša beseda.

Ravno tisti večer mi je bilo posebno slabo. Da bi bili moji prsti dovolj močni in da bi stal kdo poleg postelje, storil bi mu kaj zlega. Zakopal sem nohte v srajco na prsih in dihal sem zelo težko; v velikih presledkih in z naporom se je izvijala sapa iz pljuč . . . In poleg tega me je obšla misel, da bi tudi jaz lahko svobodno hodil po sobi, da bi lahko odprl vrata ter se šel izprehajati na vrt. Izprehajal bi se po vrtu ob jasnem večeru, drevje bi se priklanjalo nad menoj, in jaz bi sanjal . . . o čisto drugem življenju, o tistem, ki je polno same radosti in ljubezni. Nič več bi si ne uklepal rok, šel bi tja, kjer je ona, in sedel bi k njenim nogam, položil glavo v njeno naročje ter poljubljal njene bele prstke . . .

Kri me je zapekla v licih, a ko sem se nekoliko dvignil, me je zbolelo vse telo . . . Potipal sem se od prsi do kolen ter zatisnil oči . . . O Bog, zdaj je to vse končano, minilo je za zmerom . . . Niti toliko ni več krvi v tem telesu, da bi jo izpil na en sam dušek . . .

In v sosednji sobi je šepetalo dalje. Sredi mojih mislih me je pričelo srditi in vznemirjati to šepetanje. Bilo mi je, kakor bi mi brenčale ose okoli obraza; zamahujem z obema rokama, a že so zopet pred mojimi očmi, za vratom in v laseh . . . Naposled so zaropotali stoli, in slišali so se odhajajoči koraki. Vrata so se zaprla. Nato je hodil nekdo nekaj časa po sobi, in žvenketale so žličice in čaše; to so bili koraki moje žene . . . A nenadoma so se vrata zopet odprla, nekdo je vstopil, in potem je bilo vse tiho. Ta tišina se mi je zdela jako čudna; trajala je nekaj minut, ki so se vlekli neizmerno dolgo. Dvignil sem nekoliko glavo ter poslušal naporno, toda šele po dolgem času sem pričel razločevati šum šepetajočega govorjenja. Premaknil se je stol, in nekdo je stopal po prstih in jako oprezno proti mojim durim; del je roko na kljuko, da je nalahko zaškripala, a nato so se vrata odprla, in moja žena je pogledala v sobo. V tistem hipu

sem zatisnil oči, a izza trepalnic sem jo videl, kako je stala nekaj časa z ostrim pogledom in pripognjeno glavo poleg postelje in kako je odšla tiho in plašno, glavo okrenjeno proti meni.

Govorila sta potem nekoliko glasneje, ona in adjunkt; nalivala mu je tudi čaja, in slišal sem celo njegovo srebanje.

Takrat pa me je obšel zli duh kakor oni večer na verandi. Bilo mi je neznosno; vse v meni je začelo trepetati od žalosti, sovraštva in zlobe . . . Sedela sta poleg mene, poleg moje postelje sta se poljubljala ter gledala, kdaj se zatisnejo moje oči. Tipala sta me po telesu ter ugibala, koliko časa še se bo pretakala ta kaplja krvi po izsušenih žilah; z ušesi na mojih prsih sta poslušala, kdaj bodo izgrgrala moja pljuča . . . Toda moja pljuča niso hotela izgrgrati. Tedaj sta se naslonila name s komolci — dvoje zveri je gledalo name z režečimi usti; tiščala sta me na prsi z vso silo, da bi mi iztisnila zadnji izdih; toda jaz sem živel, ne da bi dihal in ne da bi se mogel geniti . . .

Sapa, ki mi je prihajala iz grla, mi je palila ustnice; vrgel sem odejo raz sebe, in prikazale so se kosti, odete s sivo kožo. Srajca je bila na prsih odpeta, in videlo se je vsako posamezno rebro kakor pri sestradanem konju. Uprl sem se z dlanmi na blazino ter se pomikal počasi navzgor, tako da sem naposled sedel na postelji. To me je utrudilo, in začutil sem na čelu potne kaplje. Po kratkem počitku sem se pričel obračati na desno; noge so zdrsnile z rjuhe ter se doteknile mrzlih tal. Nato sem se uprl z eno roko ob nočno mizo, a z drugo ob posteljnjak, ali nogi so se mi tresle tako močno, da nisem mogel storiti niti koraka. Spustil sem se počasi na kolena ter drsal z veliko muko proti durim. Trepetal sem od mraza po vsem telesu, ali ta mraz mi je dal obenem toliko moči, da sem se izkušal zopet dvigniti. Dvakrat se je zavrtelo vse okoli mene, in plamen sveče je rasel — tisoč plamenov se je zasvetilo po sobi. Iskal sem opore in že sem se nagibal z vsem telesom, da bi padel na obraz, toda hipoma je ugasnila ta čudovita svetloba, sveča je gorela zaspano in mirno na nočni mizici, in slabost me je minila. Oddahnil sem se globoko, ves polit s potnimi kapljami; tudi mraz me je obšel znova, in po hrbtu me je izpreletavalo, kakor bi me kdo škropil z mrzlo vodo. Ves ta čas sem bil v velikem strahu, da bi v sosednji sobi ne slišali kakega šuma. Vse je zastalo v meni, ko sem se bil prijel za stol in se je nekoliko premaknil.

Stal sem poleg vrat, naslonjen na steno. Dva koraka od mene je visela ob zidu nočna suknja. Plazil sem se oprezno do nje, snel

jo s kljuke ter si jo ogrnil. Izkušal sem, da bi si prevezal trakove, toda prsti so bili tako neokretni in tresli so se tako, da se mi ni posrečilo. Suknja mi je segala skoro do tal, a spredaj so se videle suhe noge do nad kolen, in tudi srajce si nisem mogel zapeti na prsih. Sklonil sem se do ključalnice ter pogledal v sobo . . . Golobček in golobica! . . . Sedela sta precej daleč drug od drugega, a med njima na mizi je stala svetiljka; privila sta jo menda sama navzdol, kajti gorela je slabo. Desnici, iztegnjeni črez mizo, sta se držali za roko, a govorila v tem trenutku nista. On je gledal temno, ustnice stisnjene, obrvi namršene; obraza svoje žene nisem videl; naslanjala je glavo ob levico . . . Sedela sta dolgo časa molčeč in mirno, toda hipoma sta se dvignila oba hkrati, tiho in počasi nagibala sta se vedno niže črez mizo, dokler se niso ustnic doteknile ustnice . . . Takrat sem odprl vrata.

Oba sta strmela vame stoje, prebledela in okamenela. Jaz sem ju gledal mirno, in ustnice so mi zategavale v zlobnem nasmehu. Z razprtimi rokami sem napravil troje korakov do mize; tla so se mi zibala pod nogami, in miza in stoli, vse se je čudovito majalo pred menoj. Padel sem na stol z rokami in vsem gornjim životom; miza se je stresla, in svetiljka je zažvenketala. Sedel sem s težavo, a nato sem položil komolca na mizo.

»Nalij mi čaja!«

Moja žena je trepetala in gledala me je kakor blazna, s čisto upadlim obrazom, odprtimi ustnicami in velikimi, topimi očmi. Ko sem izpregovoril, je segla po kozarcu z vodo, toda kozarec je padel na mizo, in voda se je razlila . . . Ozrl sem se za adjunktom, ali ni ga bilo nikjer, in vrata so bila na stežaj odprta. Zvrtelo se mi je pred očmi, in videl sem samo še svojo ženo, ležečo na stolu s povešenimi rokami, glavo nagnjeno globoko na prsi . . .

Pozno po noči me je prenesla v naročju na mojo posteljo.

VI.

Potem nisem več vstal. Tudi moje telo je postalo bolj neobčutljivo in leno; vznemirjal se nisem več zaradi vsake neznatnosti. In tudi dolgčas mi ni bilo. Dnevi so bili topli kakor malokdaj v poznem oktobru; moja postelja je stala blizu okna; žena mi je nekoliko vzvišala vzglavje, in gledal sem na vrt in proti gozdu. Samo še prav malo listov je bilo na vejah: včasi se je kateri odtrgal, zazibal se nekoliko po zraku ter padel na zemljo. Platane na vrtu so bile že skoro čisto prazne, gozdno bukovje pa je bilo še precej

košato, kolikor se je videlo od okna. V daljavi sem opazil celo drevje, ki niti še orumenelo ni, a bilo je tako daleč, da ga nisem mogel natanko razločiti. Ob obzorju, skoraj v megli, se je raztezala dolga proga temnih jelk . . . Vse to sem videl nekako motno in zamazano kakor skozi mokro steklo.

Žena je bila neprestano poleg mene. Očital ji nisem ničesar, toda v tem času je omršavela od trpljenja. Pričarana je bila na moje oči; koder je hodila, je čutila moj pogled na svojem obrazu. Ni se mogla oddaliti od postelje za sto korakov, kajti moje roke so jo vlekale nazaj . . .

Četudi je bilo zvečer precej hladno, nisem hotel, da bi bilo okno zaprto. Skozi okno je padalo nekoliko svetlobe na vrt, na peščno pot, ki je vodila mimo lope. In tod sta se izprehajala roko v roki, in njena glava je bila obrnjena proti oknu. Gledala je celo nazaj, kadar sta se okrenila ter stopala proti lopi. Včasih sta izginila za trenotek — vedel sem dobro, da samo za trenotek; prišla sta takoj zopet na stezo, kjer je trepetala luč od okna, in ona se je ozirala navzgor . . . Vrnila se je v sobo, sključena, roke na prsih, in sedla je k postelji. Svetloba je padala na njen obraz, prepadel in spačen od bolesi.

»Kod si hodila?«

»Izprehajala sva se pod tvojim oknom!«

Jaz je nisem pogledal, toda videl sem natanko vsako njeno kretnjo in vsako senco, ki je hušknila črez njene oči. Govorila je tiho in vdano; ni ji prišlo na misel niti za hip, da bi zinila kako neresnico. Trepetajoč od strahu, od srama in od trpljenja, mi je ponavljala od besede do besede, vse po vrsti, kakor se je godilo; zakrivala mi ni niti svojih neizgovorjenih misli. V tem zamolkem, monotonem glasu ni bilo ničesar razen otročje, polblazne bojazni. Tudi na njenih ustnicah je ležalo nekaj otroško plašnega.

»Izprehajala sva se z njim pod tvojim oknom. Jaz sem bila zelo žalostna zaradi tebe.«

Nagnila je glavo niže, in njene obrvi so se skrčile.

»Zaradi tebe sem bila žalostna in obljubila sem mu, da ti natresem v vodo strupa, če bi živel do tretje nedelje.«

»In kaj je rekel on?«

»On je molčal . . . Tožila sem mu, da me je strah tebe, ker nisi več podoben človeku . . . Da me režejo tvoji prsti tako globoko v meso . . . tako globoko . . . Da mi sesajo tvoje ustnice kri iz srca, in da so popile tvoje oči vso mojo dušo . . .«

»In kaj je rekel on?«

»On je molčal . . . Tožila sem mu, da se te bojim, ker si strašnejši od smrti same. Ti si pri meni, koder hodim; zvezal si mi roke in misli, da sem samo še sužnja tvoje postelje. Trikrat že mi je prišla zla misel, ko si spal in sem stala pri tebi. Povedala sem mu, da so se mi takrat skrčili prsti v klešče . . . eno samo kratko minuto, in ti bi ne dihal več. Toda moja roka je bila kakor odrevenela; nekaj nevidnega jo je objelo tesno z vso močjo. Tvoje oči so bile zaprte, toda jaz sem vedela, da si me gledal, da si videl natanko moj obraz in moje skrčene prste . . .«

»Jaz sem te videl, ljubica . . . In kaj je rekel on?«

»On je molčal in nato me je poljubil. Obadva sva čutila takrat vso tisto neizmerno radost, ki nama pride roko v roki s tvojo smrtjo. Sedela sva že za svatovsko mizo v sladkem objemu in pričakovala sva najlepše noči . . .«

Sklonila se je še niže k meni, in spoznal sem vso njeno veliko boleost. Sredi življenja ni bila drugega nego ud mojega umirajočega telesa.

Prihodnji večer sta bila oba v moji sobi. Hotela sta se skriti mojim očem, ali njune noge so ju vodile v mojo bližino, njuna obraza sta se obračala k meni, in kadar sta se poljubila, sta stopila v najsvetlejšo luč. Z blazno strastjo sta pila kelih svoje grenke ljubezni; ustna so srebala dalje, četudi so bila skrčena in ožgana od bolečine. Ozirala sta se name z velikimi pogledi, ali jaz sem se smehljaj. Čutil sem dobro, kako sta iskala ta smehljaj, kako sta hrepenela po njem in po svojem trpljenju. Dokler so moje oči videle in dokler so moji možgani mislili, so bili ti trenotki zame nekaj nebeškega.

VII.

Ali moje oči niso videle, in moji možgani niso mislili več dolgo.

Že pred davnim, davnim časom so prihajali k meni po noči ljudje z nejasnimi obrisi — meglene postave, ki so se zibale ob stenah kakor sence. Razločeval sem jih samo za hip, in takoj je zopet padlo zagrinjalo pred mojim pogledom. To se je zgodilo posebno v mojih žalostnih dneh, kadar me je obšel tisti globoki, neznosni dolgčas, ki izpremeni v neumne neznatnosti vse, kar je srcu najljubše in najveličastnejše. V duši je vse prazno in pusto, in ničesar zanimivega, ničesar veselega ni več na svetu. Vse je brezbarvno in nevredno, da bi se človek vznemirjal in navduševal. Ničevnost . . . in

sredi te ničevnosti jaz sam, ničeven del ničevnosti . . . Ta čut mi je ležal na prsih kakor mora, in kadar sem se ga osvobodil, so se mi oči zalile s solzami od silne otožnosti. V takih urah sem čutil fino in natanko; moje oči so videle stvari, ki so mi bile skrite v delavnih dneh, in moja ušesa so slišala zvoke, ki jih je drugače prevpilo glasno cestno življenje . . . Takrat sem zaslutil tista bitja . . . takrat so stopala iz senc s tihimi koraki, premikala so se brez šuma po sredi sobe, in včasi se je odgrnila dolga črna halja, da sem videl za trenotek razločne konture . . .

Zdaj se spominjam nekega večera, malo predno sem legel za zmerom. Izprehajal sem se pozno zunaj kraj gozda in bil sem precej utrujen in brez posebnega vzroka otožen in potr. Pot je vodila po grapavem klancu navzdol; ob straneh je raslo staro drevje z razpokanimi debli in polposušenimi vejami. Prišel sem v ozko dolino, in tam je bila že črna noč. Samo na eni strani je bila dolina odprta, drugod pa so se dvigale visoke stene, s hrastovjem in robidovjem poraščene. Na sredi je ležal podolgovat ribnik, in črezenj je bila položena lesena brv. Postal sem sredi brvi ter se naslonil s komolci na oporo. Stal sem dolgo časa; naokoli se ni dalo razločevati več nič; vse je bilo zagrnjeno v tiho temo. In ko sem stal, mi je postalo pri srcu bolno in sladko obenem . . . Da bi zatisnil oči, da bi majhno, samo majhno premaknil nogo ter zdrsnil navzdol . . . valovi bi se razdelili, in potem bi ne bilo ničesar več. Pljusnilo bi nalahko, komaj bi zatrepetal rahel šum skozi temo. Nič bi se ne zgodilo izrednega; ne bilo bi nikakega trpljenja, ne plakanja in ne vzdihovanja; noč bi samevala okoli mene pusto in žalostno kakor prej . . . Komolca sta se pomikala počasi od opore, noge so se mi krčile — a bilo mi je tako čudno prazno in lahko pri duši . . . Takrat pa se je nekdo dotaknil moje leve rame, nekdo drugi desne, nekdo je stal pred menoj, nekdo ob moji strani, nekdo mi je dihal gorko sapo na vrat. Zdrznil sem se ter se ozrl okrog sebe; zdelo se mi je, da so se tresle sence okoli mene, da so stopale iz noči, hodile mimo mene ter se me dotikale. Ko sem odhajal s hitrimi koraki, so bežale pred menoj ter mi prihajale naproti. To so bila črna debela dreves . . . to so bile sence . . . to so bila bitja, ki so poleg mene neprestano, četudi jih ne vidijo moje oči.

Moje oči so bile preveč telesne. S svoji surovim pogledom so uničile same tiste prozorne postave, ustvarjene iz etra . . . Nekaj tednov po smrti svoje matere sem sedel proti mraku za mizo ter pisal. Bil sem čisto miren, in moji možgani so delovali popolnoma

redno; misel se je porajala iz misli korektno in gladko; pisal sem svoji ljubici, nekemu dekletu, ki se je pol leta pozneje poročilo z mojim prijateljem. Sredi stavka pa mi je zdrknilo pero iz roke, in nekaj bolnega je legalo počasi na moje srce. Okrenil sem glavo, in tam poleg vrat je stala moja mati . . . stala je poleg vrat živa in lepa kakor nekdanj, s svojim otožno-ljubeznivim smehljajem, s svojimi jasnimi očmi. Padel sem na kolena ter ji iztegnil roke naproti; vse njene in vse moje solze so me zapekle na srcu; od ljubezni, od vsega prestanega in zopet vzbujenega trpljenja, od tisoč silnih čutov nisem vedel, kako se mi je zgodilo . . . Iztegnil sem roke, a soba je bila prazna in tiha . . . In nato sem položil glavo na mizo in jokal kakor še nikoli v svojem življenju. Da bi ji bil poljubil samo roko . . . da bi poljubil samo rob njenega krila . . . Prišla je k meni, in jaz sem jo videl in nisem ji poljubil roke . . .

Tudi tega dogodka sem se spominjal zdaj zelo jasno, zakaj videl sem med sencami tudi njeno senco. Dvakrat že se je bila dvignila iz ozadja, ali kakor sem pogledal tja, je izginila. Spoznati nisem mogel drugega nikogar; hušknilo je mimo mojih oči, stopalo hitro in oprezno preko sobe, dvignilo se proti stropu in plavalo za trenotek nad menoj; a to je bilo nekaj temnega in meglenega, brez določnih obrisov . . . Kolikor jasnejše so bile te postave, tembolj se je izgubljal v meglo vse, kar je bilo telesnega okrog mene. Moji gosti me niso več zanimali, tudi njih obrazov nisem mogel več razločevati natanko; ni se mi ljubilo napenjati oči zaradi teh stvari, ki niso imele zame več nikakega pomena. Čutil sem, kako so se polagoma trgale vezi med menoj in med telesnostjo. Oblike so se razblinjale, okoli mene so bile samo še motne sence.

VIII.

Včasih sem se vzdramil za kratke minute, in takrat mi je bilo pusto in težko. Okno ni bilo več odprto; skozi steklo se je videlo dolgočasno megleno nebo, a z vrta so se dvigale gole črne veje. Prihajali so k moji postelji ljudje, ki jih prej nisem nikoli videl ali pa sem bil čisto pozabil nanje. Prišel je moj brat, in skoro ga nisem več poznal. Imel je gosto brado, in na obrazu se mu je videlo, da mu je poleg mene sitno in neprijetno. Hotel mi je reči nekaj ljubeznivega, toda najbrž se ni mogel domisliti ničesar. Gledal me je tiho, a z roko mi je gladil lase raz čelo. Prišla je tudi mati moje žene. Hodilo me je gledat vse polno sorodnikov in polpozabljenih prijateljev, in večidel so se jezili, da sem dihal tako mirno, kakor

bi se mi še ne hotelo umreti. Nekateri so prišli črno oblečeni in s črno kravato pod vratom, a to jih je pozneje nekako ženiralo. S hlinjenim sočutjem so stiskali roko moji ženi, plazili se tiho in obzirno okrog moje postelje ter govorili s šepetajočim glasom in jako resnim obrazom. Ker se nisem brigal veliko zanje, jim nisem odgovarjal; zato je ta ali oni zmajal z glavo, vzdihnil ter se poslovil z resignirano žalostjo v očeh.

Tudi moja žena jim ni bila prijazna, in ta množica tujih obrazov jo je vznemirjala. Vživela se je tako v svoje nenaravno razmerje z menoj, v to čudovito stanje, polno tihe groze, da ji je bil zoprna ta zunanji svet, ki jo je prihajal motiti s svojim brezobzirnim sočutjem. Stregla mi je z isto resno, mehanično skrbljivostjo kakor prej; kadar pa se je sklonila z obrazom čezme, sem opazil na njenih strnjenih obrvih in na stisnjenih ustnicah napeto pričakovanje. Videl sem, kako si je želela, da bi bila sama z menoj — da bi sedela ob moji postelji cele dolge ure, poslušala moje naporno dihanje ter opazovala s trepetajočo, bolešno radostjo, kako postajajo moje oči brezizrazne in steklene, in kako se razliva polagoma čez moje čelo svetla mrtvaška hladota. Videl sem včasih tudi adjunkta; sedel je za mizo, glavo uprto ob dlan, ter gledal name s temnim, zamišljenim obrazom. Na njegovih polnih licih in pod očmi so se pričele prikazovati poteze bolne utrujenosti . . . Oba sta hodila po sobi z lenimi, drsajočimi koraki, rame privzdignjene in glavo sklonjeno, kakor bi ju tiščalo k tlom težko breme.

Ti dnevi se mi niso zdeli dolgi; trajali so dva meseca ali dalj in bili so drug drugemu čisto podobni. Nikoli se ni zgodilo kaj posebnega, kar bi me moglo vznemiriti . . .

Znočilo se je nenavadno hitro; zdelo se mi je, kot da so obesili črne prte po stenah, a luči niso hoteli prižgati. In v tem mraku se je gnetlo okrog postelje vse polno ljudi; videl sem mnogo rok in obrazov, toda spoznati nisem mogel nikogar. Takrat mi je bilo za sekundo zelo neprijetno in težko; čutil sem se neokretnega in onemoglega; zaželel sem si svetlobe; hotel sem okreniti glavo, da bi videl svoje goste in da bi govoril z njimi; prišlo mi je tudi na misel, da bi se vzdignil s postelje ter šel pogledat k oknu. Zakaj tam zunaj je najbrž še sijalo solnce — večerno jesensko solnce s svojo mehko, božajočo toploto; obrnil bi obraz proti solncu, da bi mi sijalo na lica; razgalil bi si prsi, da bi me božalo po njih; razprostrl bi roke, in če bi stisnil pesti, bi ostali v njih sami zlati solnčni žarki . . . Ali zaprli so me v sobo, položili so me na posteljo in

mi zagrnili okno s črnim zagrinjalom. Črez posteljo sezajo temne roke, da bi me odele vsega s težkimi prti; roke se bližajo mojemu vratu, legajo na moja usta, zatiskajo mi oči . . . Zasadili so se mi nohtovi v prsi, stiskali so mi grlo s surovo silo, z vso močjo so objele železne roke vse moje telo . . .

Ali sredi neznosnega strahu in trpljenja mi je osvajalo dušo polagoma nekaj lahkega in neizmerno svobodnega. Moje oči so se pričele odpirati, in obenem je padalo dušeče breme z mojega telesa . . . Vse tiste nepoznane in komaj vidne sence, ki so prihajale k meni v temnih mrakovih, so se mi bližale jasne in vesele. Vrata so bila zaprta, ali prišle so skozi zaprta vrata. Okno je bilo zagrnjeno, ali prišle so skozi zagrnjeno okno, in zagrinjalo se ni zgenilo . . . Vse je bilo široko odprto, solnce je posijalo v sobo z vsemi svojimi žarki . . . Moje oči jih niso videle, ali moja duša jih je poznala že davno. To niso bile več sence, polnočne, skrivnostne. Stopile so k meni z belimi rokami, z nebeškim smehljajem na ustnicah . . . Jaz ne morem ležati na postelji, pod težko odejo, zakopan v blazine. Vstal bom mlad, poln moči in življenja . . . in skozi zaprta vrata, skozi zagrnjeno okno pojdem na vrt z lahkimi koraki . . . lehak in svoboden se dvignem nad gozdove, se dvignem k solncu, in pod mojimi očmi se bodo igrali svetli svetovi . . .

In takrat sem vstal, poln moči in življenja, in moja zmagovalna duša se je dvignila nad svetove . . .

IX.

Moje truplo je za časa bolezni strahovito shujšalo, tako da ni ostalo drugega kakor par ostrih kosti. Ženske, ki so ga slačile in umivale, so se obračale v stran od gnusa; premetavale so moje mrzle ude po postelji kakor umazane cunje, brez vsakega spoštovanja. Nato so oblekle truplo v čisto perilo ter ga položile na oder. Oči se niso dale popolnoma zatisniti; posebno desna trepalnica je silila neprestano navzgor, in videla se je topo zroča bela krogla. Tudi usta niso bila čisto zaprta; zobje so se bili zasekali tako globoko v spodnjo ustnico, da se niso dali dvigniti, četudi je poskušala neka ženska, da bi jih z nožem potisnila na pravo mesto. To je bila zelo zlobna ženska; ko je vzela v roko nož, jo je obšel živinski čut; segala je z ostrino do grla ter rezala z ostudnim razkošjem po oledenelem mesu . . .

Prvo uro se je tresla moja žena tako silno po vsem telesu, da je morala sesti na stol. Ponudili so ji kozarec vode, toda zavrnila

ga je tako odločno, da je padel na tla. Adjunkt se je ozrl nanjo, toda ostal je pri oknu in ni izpregovoril besede. Tisti čas se je polastilo obeh nekaj strašnega; stud nad samim seboj, strah in kesanje — a vse to tako ostudno, podlo in nizko . . . Da bi jima bili dali v tistem trenutku čašo strupa, izpila bi ga na ves dušek . . . To je minilo, ko sta videla, kako so premetavale ženske umazano truplo. Moja žena se je spomnila, da je že pozno na večer, in šla je pripravljat večerjo. Adjunkt je ostal še par hipov; nato je vzel klobuk ter se napravil v gostilno, odkoder se je vrnil o polnoči pijan domov. Večina sorodnikov se je odpeljala še tisto noč; nekateri so čakali pogreba.

Na licih se jima je poznalo prestano trpljenje, ali njune oči so sijale. V sobi je bilo gorko in prijetno; na mizi je gorela svetiljka, in iz kamina se je bleščala rdeča žerjavica. Sladka tišina zimskega večera je ležala v zraku. Adjunkt in njegova ljubica nista govorila, ker se jima je zdelo nepotrebno. Samo njune ustnice so se smehljale — a v tem smehljaju je trepetala še lahna senca prebolene groze. Kadar se je moja žena vzdignila ter nalivala čaja v prazni čaši, se je videla v njenih kretnjah neka resnoba in plašljivost, kakor je v prejšnjih davnih časih nisem nikoli opazil na njej. Vsa radost njenega smehljaja je bila samo skorja, ki odpade lahko vsak trenotek in odkrije neozdravljivo duševno boleost. Gledala je z jasnim pogledom v njegove oči, toda hipoma je padla senca na njena lica; ugledala je posteljo in na postelji sesušeno, odurno telo. Sredi svoje samotne sreče je vstala, odprla vrata ter prišla v mojo sobo; sedla je k postelji ter strmela na prazne blazine z boleostno spačenim obrazom...

»Samo še par mesecev, ljubica moja . . .«

»Samo še par mesecev . . .«

Takrat so se odprle njune oči, in kri jima je oledenela v licih.

Jaz sem odprl vrata in stal sem na pragu v razgaljeni nočni suknji. Spredej so se videle suhe noge do nad kolen, in prsi so bile razkrite. Na mojem obrazu, osivelem in usehlem, je ležal zloben smehljaj. Kakor takrat, pred mnogimi dnevi, sem prišel do mize z omahujočimi nogami in padel sem na stol z obrazom in vsem životom... V tem času je pretekla komaj sekunda . . .

»Pojdi, moj dragi . . . in kadar se boš spominjal mene . . . meni je tako žalostno pri srcu . . .«

Adjunkt je stal pri vratih; njegov obraz je bil čisto bled.

»Zdaj je vse končano. Ne pridi nikoli več, ali spominjaj se me . . .«

Ni ji dal roke in ni je poljubil; ko je zaprl vrata za seboj, je padla sredi sobe na kolena, in njeno čelo se je dotaknilo mrzlih tal...

* * *

Sam Bog vedi, kako je z menoj.

Prečital sem rokopis do konca in reči moram, da se mi zdi ta stvar nekoliko čudna. Kolena se mi tresejo, in nerazumljiv strah je legel na moje srce . . . Šele ko sem položil papirje na mizo, sem začutil, da je stal ves čas nekdo za menoj ter mi gledal preko rame; ko sem se ozrl, ni bilo v sobi nikogar.



O k u g i.

Spisal dr. Ivan Robida.

(Konec.)



Da je tedaj tudi pri nas divjala kruta morilka, je jasno, saj je bila Kranjska in zlasti Ljubljana na poti med Italijo in Dunajem. A naravnostnih poročil iz tega časa o kugi nimamo; saj Vrhovec v svoji monografiji »Die Pest in Laibach« jih ne navaja. Valvasor poroča lakonsko, da so približno v tem času v Ljubljani živeči Judje zastrupili vodnjake. Morda je to spominski ostanek one strašne epidemije, za časa katere so zlasti Jude dolžili, češ, da so povzročili vso nesrečo. Tako je teh nesrečnikov fanatična antisemitska druhal sežgala v Strassburgu na tisoče, in nič bolje se ni godilo onim stotim, ki so jih na trdnjavi avstrijskega vojvode Albrechta na Kyburgu poskrili — tudi te so srednjeveški antisemiti požgali, dasi je omenjeni vladar vse poskusil, da prepreči brutalnost razdivjanih zelotov.

Poleg-te epidemije je divjala kuga bolj ali manj še v l. 1373., 1381., 1400., 1439., 1450., 1453., 1474., 1628., 1633., 1679. in l. 1713. V Thunisu 1817.—1819., v Moldavi in Valahiji 1828.—1829., Odesi 1812. 1829., 1837., 1840. in 1851. v Konstantinoplu in Aleksandriji.

V naših krajih je divjala zopet najhuje l. 1679. Pomorila je zopet polovico ljudstva. Vendar so se tedaj oblastva saj nekoliko brigala za bolezen, jo izkušala preprečiti z nekako karanteno ter postavila posebne zdravstvene komisije. Tako komisijo so odbrali tudi v Ljubljani, a mesto zdravnikov-strokovnjakov so poslali spoznavat kugo dva občinska svetnika ominoznih imen: Leberwursta in Schö-